

проф. др **Ксенија Кончаревић**
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за Филологију

О базичним конституентама стилистике сакрума

У овом раду*, након критичког осврта на досадашње таксономије сакралних функционалних стилова и жанрова у русистици, украјинистици и полонистици, аутор покушава да понуди јединствено и непротивречно полазиште за решавање овога питања, разрађујући модел сакралног функционалностилског комплекса и предлажући га као основу за идентификовање и класификовање функционалних стилова, подстилова и жанрова присутних у сакралној сфери. Такође се идентификује интралингвистичка доминанта сакралног функционалностилског комплекса, односно инвентар ресурса који представљају његову *differentia specifica* у односу на секуларни комплекс (на материјалу руског и српског језика).

Кључне речи: Теолингвистика, функционална стилистика, теорија жанрова, стилистика ресурса, сакрални функционалностилски комплекс, сакрални стил, сакрални подстил, сакрални жанр, руски језик, српски језик.

Питање базичних конституената стилистике сакрума – њихове инвентаризације, класификације и садржајног одређења – један је од фундаменталних проблема како теолингвистичке мисли, тако и стилистичке науке у тоталитету њених поддисциплина (функционалне стилистике, стилистике ресурса и теорије жанрова). Разматрање тога питања отпочећемо од прегледа његових досадашњих поимања у славистичкој науци, које је претежно изнедрила традиција Прашке лингвистичке школе (уз напомену да су у њој данас присутне, премда са ограничењем утицајем, и интерпретације које су англосаксонске провенијенције; подробан преглед ових потоњих исп. у: Кликовац 2001).

1. Историја и питања о инвентаризацији и класификацији функционалних стилова у домену сакрума (преглед и кријичка валоризација)

У руској теолингвистици је крајем прошлог и почетком овога века уочена потреба за издвајањем, поред до сада општеприхваћених стилова (научни, информативно-публицистички, књижевноуметнички, административно-пословни, разговорни) и посебног стила који опслужује сферу религије. Од радова који конституи-

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, потпројекат „Славистичка истраживања у теолингвистици“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

шу појмовно-терминолошки апарат и методологију истраживања у овом домену¹ споменућемо најзначајније. Тако, Л. П. Крисин у систему функционалних стилова савременог руског језика издваја засебан религијско-проповеднички стил (*религиозно-проповеднический стиль*), у чији састав увршта жанрове поуке, молитве, параболе, исповести, проповеди (Крысин 1996: 135-138). Недостатак овога термина састоји се, по нашем мишљењу, у посебном издвајању жанра проповеди као конституенте назива стила, што није присутно ни у једном другом случају (не постоје називи стилова типа: научно-дисертациони, информативно-репортажни, административно-уговорни и сл.), као и у превиђању да постоје и други језгрени жанрови овога стила. С. Г. Макарова идентификује религијски стил (*религиозный стиль*), који, по њеном мишљењу, „објективно може бити издвојен полазећи од своје екстралингвистичке основе – религије као једног од облика друштвене свести. Постојање овога стила је несумњиво (иако он представља прилично затворен систем), он егзистира и у писменом, и у усменом коду језика, али га домаћа стилистика традиционално, руководећи се идеолошким разлозима, никада није уврштала у систем функционалних стилова“² (Макарова 2001: 114). Овде се, опет, поставља начелно питање постоји ли јединствени, натконфесионални „религијски стил“ руског језика са таквим саставом и саодносом елемената који би био уочљив у изражавању припадника свих конфесија и деноминација традиционално присутних међу његовим носиоцима?³ В. В. Волков, очигледно усмеравајући пажњу на израз православне Цркве, њених клирика и верника, сматра да је „оправдано говорити о *духовном изразу* као посебном функционалном стилу руског књижевног језика, чија се лингвистичка различитост од других функционалних стилова, заснованих искључиво на савременом руском језику, састоји у синтези црквенословенског и руског израза“ (Волков 2001: 287-288). И. В. Бугајева залаже се за употребу термина црквени стил (*церковный стиль*), дефини-

¹ Бугаева И. В. *Стилистические особенности и жанры религиозной сферы*. [В сб.:] *Стилистика текста. Межвуз. сборник научных трудов.* / Отв. ред. Е. В. Плисов. - Нижний Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2005. - С. 3-11; Гадомский А. К., Гадомская Г. П. *О теологических терминах с интегральным значением 'религиозный стиль'*. [В сб.:] *Язык как инструмент познания и зеркало эпохи. Международная научно-практическая конференция*. - Симферополь. - «Универсум», 2007. - С. 49-56; Гадомский А. К. *Религиозный язык или стиль: попытка систематизации терминологии теологистики*. - Ученые записки Таврического национального университета. - Т. 19 (58) № 2 Филология. - Симферополь: ТНУ, 2006. - С. 186-193; Гостеева С. А. *Религиозно-проповеднический стиль в современных СМИ*. [В сб.:] *Журналистика и культура русской речи*. Вып. 2. - М., 1997. - С. 87-94; Крылова О. А. *Существует ли церковно-религиозный функциональный стиль в современном русском литературном языке?* [В сб.:] *Культурно-речевая ситуация в современной России*. - Екатеринбург, 2000; Крылова О. А. *Толерантность, речевые жанры и функциональные стили современного русского языка*. [В кн.:] Н. А. Купина, М. Б. Хомяков (ред.), *Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности*. - М., 2005. - С. 194-207; Крысин Л. П. *Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка*. [В сб.:] *Поэтика. Стилистика. Язык и культура: Памяти Т. Г. Винокур*. - М., 1996. - С. 135-138; Прохвятилова О. А. *Экстралингвистические параметры и языковые характеристики религиозного стиля*. - Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание. Вып. 5, 2006. - С. 19-26.

² Сви преводи цитата са руског, пољског и украјинског језика наведени у овом раду су наши (*црм. аушора*).

³ Склони смо да овакав концепт доводимо у питање: примера ради, црквенословенизми – лексички, граматички, творбени, ортоепски, ортографски – представљају маркантно стилогено средство у изразу православних, али не и верника других конфесија.

шући га као „функционални стил савременог руског књижевног језика устаљен у црквеној сфери, репрезентован текстовима у писменом и усменом облику које карактерише специфичан одабир и комбиновање језичких средстава“, у чијем оквиру издваја следеће подстилове: црквено-богослужбени (или богослужбени), црквено-научни (догматички)⁴, химнографски, проповеднички и поучни (Бугаева 2005: 17). У каснијим интерпретацијама ове проблематике иста ауторка, увиђајући да у сфери деловања Цркве жанрови научног, информативно-публицистичког, књижевноуметничког, административно-пословног и разговорног стила имају своје посебне специфичне особености, предлаже померање тежишта испитивања са равни стила на раван дискурса (исп. Бугаева 2008 а: 15-23)⁵. Не доводећи у питање потребу интензивирања истраживања језика сакрума у кључу анализе дискурса, сматрамо да је, методолошки посматрано, за лингвостилистичка испитивања ове проблематике веома инспиративно издвајање профаног и сакралног функционалностилског комплекса као продукта опозиције световног и духовног, које предлаже аустријски русиста српског порекла Бранко Тошовић (функционална интерациона целина или функционалностилски комплекс, по овом аутору, јесте скуп стилова који чине једну затворену целину насталу као контраст у односу на друге врсте стилова, као и један комплетан систем функционалих стилова који се издваја у односу на други у зависности од области људске делатности), изражавајући и експлицитно неслагање са ауторима који религијски стил издвајају као посебан функционални стил (Тошовић 2002: 94-95).

У пољској теолингвистици истраживање стилистичких обележја језика сакрума, коме је посвећено више значајних монографија и студија⁶, такође је

⁴ Термин *догматички* у овом контексту оправдано је довести у питање, пошто се научни стил у сфери теологије као разгранатог система наука (библистика, систематска теологија, патрологија, практична теологија, историја Цркве) не може поистоветити са једном њеном дисциплином (догматиком као подручјем систематске теологије).

⁵ И. В. Бугајева, међутим, у својим познијим истраживањима није преузела модел анализе дискурса, већ се определила за социолингвистички приступ, односно за третирање језика сакрума на нивоу социолекта. Религијски социолект (религиолект) ауторка дефинише као „релативно стабилан, социјално маркирани подсистем националног језика који опслужује комуникативне потребе ограничене социјалне групе – припадника одређене конфесије, рефлектујући теоцентричну слику света и поседујући лексичке, фонетско-прозодијске, творбене и граматичке специфичности. Са аспекта стратификације, религијски социолект представља укупност језичких средстава којима се служе чланови одређене етносоциокултурне заједнице обједињени основним стратумом *вера у Бога*“ (Бугаева 2008: 33). По нашем мишљењу, социолекатске карактеристике израза припадника одређене конфесије или деноминације, као што показује и сама Бугајева анализом фонетско-прозодијских, лексичко-семантичких, творбених и граматичких средстава која конституишу православни социолект савременог руског језика (Бугаева 2008 а: 78-204), углавном се свде на колоквијални израз (разговорни стил), или, у писменом тексту, на стандард присутан у унутарцрквеној комуникацији који се разликује од књижевнојезичке норме, али који нема карактер обавезности - исп. одељак о професионално маркираним граfiјским и ортографским средствима савременог руског језика (Бугаева 2008 а: 87-93; о односу између стандарда и норме на подручју граfiје и ортограfiје у унутарцрквеној комуникацији руског и српског језика детаљније в. у: Кончаревић 2009: 11-38), тако да, по нашем уверењу, концепт социолекта не може претендовати на хијерархијски вишу или исту раван као концепт сакралног функционално-стилског комплекса.

⁶ Bartmiński J., *Język w kontekście kultury* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński., Lublin, 2001, s. 19; Beńkowska D., *O przeobrażeniach polskiego stylu biblijnego*, „Stylistyka” (II), 1993, s. 101-109; Beńkowska D., *Polski styl biblijny*, Łódź, 2002; Binek P., *O współczesnych polskich przekładach biblijnych świadomie nawiązujących do tradycji stylu biblijnego*, [w:] *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*.

пролазило кроз различите етапе, у зависности од схватања сакралног стила. С једне стране, М. Војтак доводи у питање могућност експликације појма “религијски стил” и прецизирања његовог обима (Wojtak 1998: 215). Другачије се поставља већи број аутора који заступају гледиште о могућности његове експликације, али са неједнаким схватањем његовог екстензитета. Тако, М. Макуховска указује на неопходност издвајања посебног „религијског стила“, не разграничавајући довољно појмове „религијског језика“ и „религијског стила“ (Makuchowska 1995: 449-471). Е. Бартмињски сматра да се „религијски стил базира на посебној концепцији света и њој иманентној рационалности те на специфичном коришћењу језичких знакова“ (Bartmiński 2001: 12). Д. Бењковска у монографији у целини посвећеној стилистици језика сакрума прва ће религијски стил посматрати напоредо са књижевноуметничким, научним и другим стилевима традиционално издвајаним у функционалној стилистици, издвајајући унутар њега библијски, стил проповеди и стил молитава (Beńkowska 2002: 11). Ова ауторка, разматрајући први од наведених подстилова, уводи термине „оригинални библијски стил“, „примарни библијски стил“, „етнички библијски стил“. Под оригиналним библијским стилем она подразумева „групу обележја и језичких специфичности, тематских и функционалних, који су нашли одраз у канонских варијантама текстова Светог Писма написаним на језицима оригинала - на старохебрејском и старогрчком“. Овако појмљени библијски стил представља еталон и полазишни тип који даљу конкретизацију и диференцијацију задобија у преводима Библије на националне језике. Права етапа конкретизације оригиналног библијског стила резултира етничким библијским стилевима: пољским, немачким, чешким итд. (Beńkowska 2002: 9-10). Тако ће пољски библијски стил Бењковска дефинисати као функционални варијетет пољског националног језика реализован у тексту Светог Писма, који у свести његових корисника функционише као код, образац који пружа инвентар стилистичких језичких обележја која се понављају (имају ошти карактер) у индивидуалним преводима Библије, чувајући тесну везу са примарним (оригиналним) стилем Библије“ (Beńkowska 2002: 13).

У украјинској лингвистичкој науци, где се такође конституисала стилистика сакрума⁷, оригиналан допринос дефинисању њених базичних категорија

(red) E. Wodniak, Łódź, s. 211-118; Grzelak E., 2005, *Zróżnicowanie funkcjonalne języka religijnego*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań, 1999, s. 39-46; Makuchowska M., *Styl religijny*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole, 1995, s. 449-459; Stachowiak L., *Biblijny styl*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin, 1985; Wojtak M., *O początkach stylu religijnego w polszczyźnie*, „Stylistyka” (I), 1992, s. 90-97; Wojtak M., *Czy można mówić o stylu człowieczej rozmowy z Panem Bogiem?*, [w:] *Człowiek – dzieło – sacrum*, red. S. Gajda, H.J. Sobczko, Opole, 1998, s. 309-319; Wojtak M., *Styl religijny w perspektywie genologicznej*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań, 2004, s. 104-113.

⁷ Бурдіна Г. *Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики і фразеології// Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф. Київ, 5-6 жовтня 2000 р.* – Львів: Видво Львів. Богосл. Акад., 2000. – с. 258-265; Горбач О. *Мовостиль новітніх перекладів Св. Письма на українську народну мову 19-20 вв.*//Наукові Записки Українського Вільного Університету. – Ч. 13. Філологічний факультет. Збірник Мовознавчої Комісії Наукового Конгресу в 1000-ліття Хрищення Руси-України. – Мюнхен, 1988. – С. 29-98; Дзюбишина-Мельник Н. *Ще один стиль української літературної мови// культура слова: Республ. Зб-к.* – К., 1994. – Вип. 45. – С. 14-20; Дзюбишина-Мельник

даје Л. Л. Шевченко, који се опредељује за термин „конфесионални стил“ (*конфесійний стиль*). Под њим овај аутор подразумева „стилистички варијетет украјинског језика који опслужује верске потребе друштва. То је стил култне преводне (Библија, житија, апокрифи) и оригиналне литературе (проповеди, посланице, преводи Светог Писма, молитве на украјинском језику) (Шевченко 2000: 252-253).

Покушавајући да конкретизује разне нивое сагледавања сакралног функционалног стила (односно, у терминологији Б. Тошовића, стилског комплекса), украјински русиста А. К. Гадомски понудиће концепт по коме је хијерархијски највиши „религијски стил“, формиран од стилова конкретних религија (стил јудаизма, хришћанства, ислама итд). Унутар стила сваке религије он даље разликује стилове конкретних конфесија и деноминација (унутар хришћанског стила то би били римокатолички, православни, протестански стил). У даљем рашчлањавању појма Гадомски уводи етнички фактор, говорећи о украјинском, пољском, руском итд. конфесионалном стилу. Затим уводи критеријум жанровског разграничења, по коме би, примера ради, били издвојени украјински стил проповеди, стил молитве, стил исповести и др. (Гадомский 2006: 186-193; Гадомский 2007: 57-60). Овде се, по нашем мишљењу, поставља више начелних методолошких недоумица: од могућности истраживања универзалних одлика стила свих религија света, са свим њиховим доктринарним и култним разликама и мноштвом језика неједнаког нивоа лингвистичке описаности који их опслужују, преко питања о оправданости издвојеног посматрања конфесионалних и етничких стилова и тек унутар ове последње категорије стилских карактеристика појединих жанрова (мада се поједини од њих, по нашим запажањима, одликују великом дозом блискости како у језицима народа који припадају истој конфесији – нпр. стил проповеди, посланица, молитава у украјинском, руском, бугарском, српском, македонском, тако и генетски блиским језицима чији су носиоци припадници разних конфесија – нпр. у словенском ареалу стил проповеди, посланица, молитава у пољском, словачком и руском језику). Најзад, највећи превид у типологији Гадомског, чини нам се, представља занемаривање традиционалне класификације стилова (административно-пословни, информативни, разговорни, научни, књижевноуметнички), где сваки има своју специфичну реализацију на нивоу језика сакрума, нпр. административно-пословни стил у унутарцрквеној комуникацији, научни стил у домену теологије, разговорни стил на нивоу православног социолекта, информативни стил верских гласила, књижевноуметнички стил дела из сфере духовности).

Н. *Стильово-стилістичні орієнтації сучасного конфесійного стилю*//Єдиними устами: Бюлетень Інституту Богословської термінології та перекладів, № 2, Львів. – С. 6-15; Задорожний В. *Розвиток конфесійного стилю*// Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукр. наук. конф. Львів, 13-15 травня 1998 р. – Львів: Вид-во Львів. Богосл. Акад., 1998; Задорожний В. *До проблеми розвитку конфесійного стилю сучасної української мови*// Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукр. наук. конф. Львів, 13-15 травня 1998 р. – Львів: Вид-во Львів. Богосл. Акад., 1998.- С.137-146; Шевченко Л. Л. *Конфесійний стиль*//Українська мова: енциклопедія. – К.: „Українська енциклопедія” им. М.П. Бажана, 2000. – С. 252-253.

II. Историјат и ипшњања о инвентаризацији и класификацији сакралних жанрова (преглед и критичка валоризација)

Међу истраживачима нема потпуне сагласности ни када је реч о идентификовању и класификацији жанрова⁸ из сакралне сфере⁹: како констатује Ј. В. Бобирјева, „немогуће је наћи јединствен основ за овакво издвајање, пошто црквени текстови представљају комплексе у којима су присутни информативни, фатички, апелативни и декларативни модели“ (Бобирева 2006: 32). Ова ауторка, којом отпочињемо преглед и критичку валоризацију гледишта изнетих у русистици, предложила је поделу на примарне и секундарне жанрове, са чиме је већина истраживача сагласна, али њено уврштање у примарне жанрове искључиво параболе и псалма, при чему параболу идентификује искључиво са Причама Соломоновим (Бобирева 2006: 32-36), губећи из вида јеванђељске и параболе из патристичке литературе, изазвало је недоумице код других стручњака који се баве овом проблематиком. Тако је И. В. Бугајова, у критичком осврту на понуђену класификацију, предложила да се у примарне уврсте сви жанрови заступљени у светописамским књигама, а у секундарне жанрови који представљају њихову модификацију. У једној претходној подели, која припада О. А. Прохватиловој, као критеријум за уврштање жанрова у примарне или секундарне узет је њихов значај и фреквентност у комуникацији која се остварује у сакралној сфери (у језгрене жанрове, тако, уврштене су само проповед и молитва) (Прохватилова 1999: 2007). Н. Б. Мечковска, са своје стране, унутар литературе конфесија базираних на постојању канона, издваја: жанр самог

⁸ У овом раду полазимо од у славистици општеприхваћене интерпретације жанра као релативно стабилног тематског, композиционог и стилистичког типа текстова, независно од функционалног стила унутар кога се реализује. Међутим, у западној лингвистичкој литератури не постоји општеприхваћени термин који би се користио при анализи типова текстова. У радовима немачких лингвиста користи се термин *Textsorte*, али овај термин није постао интернационално општеприхваћен. Напоредо са њим користи се и термин „жанр“ (*Genre*), који се пре свега јавља у сфери књижевне критике да означи структурно-организационе форме текстова насталих током историје књижевности. Немачки лингвисти врше разграничење ова два термина тако да се термин „жанр“ више везује за опис и анализу поетских текстова, а „тип текста“ за опис некњижевноуметничких, стручних текстова. Међутим, ово разграничење је производ скорашње конвенционалне норме, при чему се ни термин „жанр“ не искључује када је у питању анализа стручних текстова. Слична је ситуација и код британских и америчких лингвиста. Они термин *Genre, Genre analysis* користе пре свега за означавање форме, облика организације одређеног типа текста (*Text type organization*). Понекад се користи и термин *field-related genre* који одговара немачком термину *Textsorte*. Напоредо се користи и термин „тип текста“ (*text type*), али не увек у истом значењу. С једне стране, у англосаксонској литератури *text type* се користи да означи исти садржај као и немачки термин *Textsorte*. С друге стране, у неким радовима се термин *text type* користи за опште типове когнитивних операција при структурисању текстова, па се тако издваја дескриптивни, наративни, аргументативни, инструктивни, експозиторни тип текста, који се реализују у одређеним конкретним формама текста (*text type*) (о овоме детаљније в. у: Кнежевић 2011 б: 92-94).

⁹ Овде се ограничавамо на преглед класификација сакралних жанрова са синхронијског аспекта; са дијахронијске тачке гледишта поменућемо класификацију жанрова у средњовековној руској сакралној традицији коју предлаже Н. И. Толстој (жанрови литургијске, канонске, омилитичке, агиографске и дидактичке литературе) (Толстој 1988: 69–70), са запажањем да многи од њих постоје и у савременој сакралној традицији, али да има и оних који временом нестају (нпр. „ороси“, одн. „изложења, исповедања вере“, донети на васељенским саборима), настају (нови административни, научни, информативни жанрови у сфери унутарцрквене комуникације) или се битно модификују (средњовековни теолошки трактати и катихизиси у односу на савремене теолошке студије и уџбенике који дидактички транспонују чињенице, представе и генерализације из разних домена теологије).

канона (у хришћанству – библијског, у јудаизму – канона Танаха, у исламу – Кур’ана), као примарни, и друге, изведене, одн, секундарне жанрове - жанр сакралних текстова који се могу назвати предањским (патристичка литература, „Талмуд“, „Суна“ и кадиси), жанр исповедања вере (нпр. ороси васељенских сабора, катихизиси), богослужбени жанр, жанр мистичко-езотеријских текстова, затим тумачења, интерпретације (толкования), проповеди, канонско-правне жанрове, жанрове „клерикалних списа“ из историографије и природословља те полемичких списа (Мечковская 1998: 149-171). И. А. Бугајова по критеријуму сфера употребе издваја жанрове Светог Писма (*исалам, молићива, йарабола, йосланица* и др.) као основне, језгрене, са којима су сви остали повезани тематски, аксиолошки, ситуативно и композиционо, затим богослужбене – химнографске (*акаййисий, йройар, кондак, икос, сйихира, канон, молићива, служба Свейтоме*), хагиографске (*жйишйја, жйивойойисй Свеййих, казивања о чудима*) и омилиитичке жанрове (*йройовед*), дидактичке („учительныѐ“) (*духовно йисмо, йумачење, йракййий*), административне (*зайисници са седница црквених орјана и орјанизација, документи Собора, молбе уйућене црквеној јерархији, синодални и ейархијски укази, йосланице*) и етикецијске жанрове (*формуле које се корисйе у унуйарцрквеној комуникацији, нйр. йоздрављања йри сусрейу и на расйанку, Chesиййања, уйехе, саучешћа*)¹⁰ (Бугаева 2005: 4-6, Бугаева 2008: 15-23). Иста ауторка поделу врши и по критеријумима генезе, функције и форме, издвајајући библијске и небиблијске, богослужбене и небогослужбене, литургијске и нелитургијске¹¹, усмене и писмене жанрове (Бугаева 2005: 7-8).

У пољској науци о језику типологији сакралних жанрова посвећен је низ истраживања. Прву класификацију сакралних жанрова понудио је још 1973. године И. Вјеруш-Ковалски, указујући на непостојање јасних критеријума на основу који би се могла спровести систематизација жанрова у сфери језика сакрума. На основу функција тога језика овај аутор извршио је поделу на два основна жанровска комплекса – теоријски (теолошки, апологетски, административно-црквени жанрови) и емоционално-доживљајни (проповеднички и богослужбени жанрови) (Wierusz-Kowalski 1973: 9-10). М. Карплук, Ј. Самбор и И. Бајерова издвојиће три групе сакралних жанрова везане за сфере њиховог функционисања – проповедништво, катихетску делатност и црквену документацију (Вајерова 1988: 21-44; Вајерова 1994: 11-17; Карплук, Самбор 1988). Словачки лингвиста Ј. Мистрик у публикацији објављеној у пољској средини диференцира катихетске жанрове, чија је функција јачање верских убеђења (светописамски, проповеднички текстови, катихезе) и конфесионалне жанрове, чија је функција манифестовање вере (личне – нпр. индивидуалне молитве, храмовне и текстове који прате процесиије) (Mistrik 1992: 82-89). Поменуће класификације, као што видимо, могу се применити на сакрални је-

¹⁰ Из класификације смо изоставили неке примере жанрова који се код Бугајове вештачки раздвајају, типа: *слово, беседа, йройовед*, или се истовремено уврштају у више категорија, или смештају тамо где им није место (*исйовесй* као богослужбени омилиитички жанр).

¹¹ Напоменућемо да је дистинкција између друге и треће категорије термиолошки неоснована (термини *литургијски* и *богослужбени* у теолошкој литератури користе се као синоними), а по инвентару наведених жанрова необудљива; између осталог, у богослужбене жанрове Бугајова увршта све жанрове који улазе у састав чина Литургије, венчања, крштења, опепа, парастоса, молебана са акатистима, рукоположења, монашког пострига, да би акатисте и молебане који се читају у разним приликама у другој класификацији уврстила у нелитургијске.

зик како *Pax Slavia Latina*, тако и *Pax Slavia Orthodoxa*. Уследиће серија жанровских одређења која се одликују ужом конфесионалном усмереношћу и узимањем у обзир народног стваралаштва инспирисаног римокатоличком духовношћу. У том духу А. Вилкоњ идентификује а) жанрове инспирисане Новим Заветом (песме посвећене Блаженој Дјеви Марији, песме о крсним страдањима Христовим, божићне песме); б) апокрифе и хагиографске жанрове; в) паралитургијске песме, г) молитвене жанрове (Богородична литанија, часови, химне), д) фолклорне жанрове (колеларске и сличне песме), ђ) жанрове метафизичке и мистичке лирике, рефлексивне поезије и медитативне прозе, е) прагматичне жанрове (исповест) и ж) жанрове везане за пастирску делатност Цркве (енциклике и др.) (Wilkoń 2002: 266-273). У овој подели споран је степен интегрисаности (обједињавање апокрифа и хагиографија са губљењем из вида њихове поларне супротстављености по критеријуму каноничности, као и различитости у погледу карактеристика нарације) и диференцираности одређених жанрова (вештачко раздвајање прагматичких и пастирских жанрова – исповест је такође део пасторалне делатности као и обраћање верницима у посланицама, исто као што и критеријум прагматичности може бити примењен како на исповест, тако и на енциклику). М. Макуховска уочава а) проповед, б) молитву, в) верску песму, г) библијске жанрове, д) драмске жанрове и ђ) духовне посланице (Makuchowska 1995: 454-456). П. Кладочни се понудити свој систем жанрова – а) индивидуална молитва; б) заједничка молитва; в) проповед; г) папске енциклике; д) пастирске (духовне) посланице; ђ) духовне песне; е) парохијско обавештење; ж) пророштво; з) други профетски жанрови: хороскоп, казивање о виђењима и е) преводи текстова на којима се темељи хришћанска доктрина (Библија и др.) (Kładoczny 2004: 38), где нам се спорним чини издвајање преводних текстова у посебан жанр, раздвајање папских енциклика и посланица других адресаната (с обзиром на истоветност структуралних и лингвистичких параметара), као и питање може ли се хороскоп сматрати сакралним жанром.

Украјински русиста А. К. Гадамски, под утицајем пољске литературе, уводи разграничење 13 жанрова (хагиографски текстови, духовна посланица, молитва, папска енциклика, преводи текстова нехришћанских религија, преводи текстова хришћанских религија, парабола, обавештење парохијанима, проповед, пророштво, други профетички жанрови (хороскоп, откривење, визија), духовна песма, сведочанство) (Гадамский 2008: 89-91), да би, фокусирајући се на православни ареал, списак употпунио и жанровима исповести, писмене инструкције, записника, хеортолошких текстова (Гадамский 2008: 92).

III. Ка новом мейодолошком йолазиийу: одређење сакралној функционалној илској комилекса

Неуједначеност критеријума за инвентаризацију и класификацију стилова и жанрова у сакралној сфери, по нашем мишљењу, изазвана је настојањем већине истраживача да се они издвоје у засебан функционални стил („религијски“, црквени, духовно-проповеднички, конфесионални), који би стајао одељено од других стилова чије је издвајање општеприхваћено на нивоу језика који опслужује секуларне сфере комуникације (административно-пословног, информативно-публицистичког, разго-

ворног, научног, књижевноуметничког). Из оваквог приступа нужно произилази не само поимање сакралног стила као монолитног феномена у опозицији према мноштву профаних стилова, него и издвајање у својству сакралних сакралних искључиво оних жанрова који се не реализују у профаној комуникацији. Међутим, већ и површни увид у остварења настала унутар комуникације и мисије Цркве показује да су у њој присутни, са специфичностима на плану конкретних језичких параметара, али уз чување (са извесним модификацијама) стабилних тематских, композиционих и стилских одлика, уобичајени жанрови других функционалних стилова. Показаће мо то на неколико примера (на материјалу савременог руског језика):

(а) административни стил – жанр записника са седница црквених органа:

Возблагодарить Бога за всецелую Его милость, явленную Русской Православной Церкви через посещение ее пределов мощей святого славного Пророка, Предтечи и Крестителя Господня Иоанна;

Вознести благодарение Господу Вседержителю за годы первосвятительского служения Предстоятеля Русской Православной Церкви;

С благодарением Господу принять весть о прославлении в лике святых упомянутых подвижников (Московские епархиальные ведомости № 9, 2007, с. 38).

(б) научни стил – жанр монографске публикације:

Христианское нравственное учение высокими словами апостола представляет любовь как ни с чем не сравнимый духовный дар и святейшую добродетель. „Добродетель, - сказал один святой отец, - есть вещь некая огненная“. Огненность любви самой по себе не может быть адекватно передана заурядными человеческими словами. Но признаки подлинности любви вполне определены. Даже и вместе взятые, они не определяют *сущности* любви, они лишь дают возможность человеку открыть для себя направления своей жизни в духе любви и сверять свою реальность с идеальной заданностью христианского звания (В. Свешников, *Очерки христианской этики*. Москва: Паломник, 2001, с. 123).

(в) информативно-публицистички стил – жанр краће новинске информације:

4/17 и 5/18 сентября архиепископ Марк возглавлял богослужения по случаю престольного праздника храма св. праведной Елизаветы в г. Висбадене. Ему сослужили прот. Николай Артемов, иерей Александр Зайцев и иерей Славомир Иванюк при протод. Георгии Кобро.

Собралось множество верующих. Было очень много причастников. После литургии совершили молебен с крестным ходом и чтением Евангелия на четырех сторонах храма при прекрасной погоде. Приход угощал всех верующих богатой трапезой в палатке, установленной рядом с церковным домом. По случаю 150-летия со дня освящения храма на богослужения и трапезу пришло также много официальных представителей города и государственных учреждений (Вестник Германской Епархии Русской Православной Церкви Заграницей № 6, 2005, с. 15).

(г) разговорни стил – жанр спонтаног дијалога (при сусрету):

На платформе електрички встретились два молодых человека.

- Отче, благослови.

- Бог благословит; ну, как учеба?

- Да нормально все, с Божией помощью. Сдали догматику, остался Новый Завет. А Вы на приходе?

- И на приходе подвизаюсь.
- Ну, Бог в помощь, помолитесь.
- Помогите, Господи (разговор записала И. В. Бугајева децембра 2004) (исп. Бугаева 2008: 19).

Наведени примери показују да се у односу на текстове који репрезентују одговарајуће жанрове у профаној комуникацији, текстови из унутарцрквене комуникације разликују пре свега семантиком употребљених лексичких јединица (тематска група сакралне лексике), њиховом стилистичком обојеношћу (књишка, узвишена лексика) и историјском маркираношћу (црквенословенизми, архаизми), уз чување уобичајених тематско-композиционих и језичко-стилских одлика сваког конкретног жанра.

У покушају трагања за јединственом основом за инвентаризацију и класификацију сакралних функционалних стилова и жанрова чини нам се веома инспиративним издвајање (али, додаћемо, не и стриктно раздвајање) профаног и сакралног функционалностилског комплекса, које предлаже Бранко Тошовић, и коју ћемо детаљније представити у даљем излагању.

Полазећи од карактера односа који подразумева утврђивање интерструктуралних веза у функционалностилској диференцијацији језика и њихово осмишљавање као посебних система, надсистема, међусистема и подсистема, Тошовић конструира сложену типологију односа неколико категорија: функционалних интеграционих целина, функционалних врста, функционалних међуврста, функционалних подврста и функционалних жанрова (Тошовић 2002: 94-98). Скуп стилова који чине једну затворену целину насталу као контраст у односу на друге врсте стилова, као и сваки комплетан, аутономан и заокружен систем функционалних стилова који се издваја у односу на други у зависности од конкретне области делатности он назива *функционална интеграциона целина* или *функционалностилски комплекс*. Овим термином он разрешава и проблем диференцијације врста стилова, а у њега убраја:

писмени и усмени функционалностилски комплекс, где први обухвата писане а други усмене облике (условно се могу именовати и као писмени и усмени стилови);

1. струковни и неструковни функционалностилски комплекс, где критеријум диференцијације представља везаност или неvezаност за одређену струку;

2. профани и сакрални функционалностилски комплекс, који је продукт опозиције световног (профаног, секуларног) и религијског (сакралног). Тошовић, нагласићемо, изриче и неслагање са ауторима који религијски стил издвајају као посебан функционални стил (Тошовић 2002: 94-95);

3. цивилни и војни функционалностилски комплекс, итд.

Аутор посебно истиче и поделу прихваћену унутар чешке и словачке стилистичке школе на објективне (интериндивидуалне) и субјективне (индивидуалне) стилове, као и поделу руске школе на стилове језика и стилове говора.

Функционалне врсте или функционални стилови јесу основни тип функционалностилске диференцијације језика и фундаментални појам функционалностилске класификације. Унутар њих Тошовић, по традиционалном приступу карактеристичном за руску стилистичку науку, разликује пет функционалних стилова: књижевноуметнички (КФС), публицистички (ПФС), научни (НФС), администра-

тивни (АФС) и разговорни (РФС). Онај језички израз који садржи елементе двају или више функционалних стилова, али не чине функционалностилски комплекс, назива се *међустил*, и у њега се убраја епистоларни, ораторски, рекламни (западна лингвистика њему поклања нешто више пажње), мемоарски, есејистички и сценаристички начин изражавања. Сваки од њих, међутим, нема довољно „опозиционих“ елемената да би образовао сопствени функционални стил.

На следећем нивоу врши се подела функционалних стилова на *јодврсије* или *функционалне јодстилове*. Тако, примера ради, у оквиру научног функционалног стила Тошовић издаваја (а) строго научни или академски подстил, (б) научно-уџбенички и (в) научно-популарни подстил (који се може тумачити и као међустил), истичући да се као посебан подстил може издвојити и један хибридни - (4) научно-информативни подстил, за који су карактеристични следећи типови радова: библиографије, попис литературе, научне информације, научни пројекти, научне оцене и друга реферативна и информативна издања. Међутим, он се може разматрати и као посебан међустил или уврстити у административни функционални стил.

На последњој лествици у функционално-стилској диференцијацији језика Тошовић издаваја *жанр*, наводећи низ жанрова који су карактеристични за подстилове у оквиру појединог стила или за саме стилове у целости. Рецимо, у научном функционалном стилу он указује да ће прикладнији термин овде бити *јиш научних радова*, имајући у виду следеће категорије: радове који настају у процесу образовања (докторске дисертације, магистарске тезе, специјалистички, дипломски, семинарски радови); публиковани научни радови (научне монографије, студије, расправе, чланци, прикази, критике у часописима и зборницима); радови са усменом реализацијом (реферати, саопштења, предавања).

У даљем излагању представимо базичне конституенте сакралног функционалностилског комплекса, његов екстралингвистички оквир и интралингвистичке доминанте – проблем који је у Тошовићевој концепцији остао неразрађен и који представља први покушај ове врсте у досадашњем сагледавању проблематике сакралног стила.

Сакрални функционалностилски комплекс обухвата следеће стилове¹²:

Теолошки научни стил опслужује превасходно писмену, а донекле и усмену (симпозијуми, научни скупови, академска предавања, дискусије) комуникаци-

¹² О концепцији функционалних стилова, подстилова и жанрова подробније в. у: Абдалян, И. П., Иванова И. Н., *Стилистика руског језика*. Москва: Компания Спутник, 2001; Арнольд, И. В. *Стилистика современног енглеског језика*. Ленинград: Просвещение, 1973; Бондалетов, В. Д. et al. *Стилистика руског језика*. Ленинград: Просвещение, 1989; Гвоздев, А.Н. *Очерки по стилистике руског језика*. Москва: Просвещение, 1965; Голуб, И. Б. *Стилистика современног руског језика*. Москва: Высшая школа, 1976; Guiraud, P. *Stilistika*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1964; Кожин, А. Н., Крылова, О. А., Одинцов, В. В. *Функциональные типы русской речи*. Москва: Высшая школа, 1982; Кожина, М. Н. *Стилистика руског језика*. Москва: Просвещение, 1983; Рагина, С. И. *Функциональная стилистика руског језика*. Таллинн: Коолибри, 2000; Радовановић, М. *Социolingвистика*. Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2003; Розенталь, Д. Э. *Практическая стилистика руског језика*. Москва: Высшая школа, 1977; Романова, Н.Н., Филипов А.В. *Стилистика и стили*. Москва: Флинта - МПСИ, 2006; Симић, Р. *Ојшња стилистика*. Београд: Никшић: Јасен, 2001; Симић, Р. *Стилистика српског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2000; Симић, Р., Јовановић, Ј. *Основи теорије функционалних стилова*. Београд: Никшић: Јасен, 2002; Тошовић, Б. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига, 2002; Цвиллинг, М. Я. *Общие и частные проблемы функциональных стилей*. Москва: Наука, 1986; Чаркић, М. *Увод у стилистику*. Београд: Научна књига, 2002.

ју чији предмет представљају разни аспекти богословске мисли. Реализује се у три подстила (богословско-академски, богословско-дидактички и богословско-популарни) и већем броју жанрова, као што су научне монографије, научни чланци (оригинални и прегледни), студије, расправе, дисертације, уџбеничка литература, енциклопедије, лексикони, иступања у научним дискусијама, научни реферати, академска предавања, семинарски, завршни и дипломски радови студената, научно-популарна излагања и жанрови научно-популарне литературе. Основна екстралингвистичка обележја теолошког израза која су идентична са обележјима научног стила других дисциплина јесу прецизност, апстрактност, логичност и објективност, што, како је у свом дисертационом истраживању показала Ивана Кнежевић, не искључује и извесне особине атипичне за општенаучни стил – експресивност и емоционалну маркираност израза (Кнежевић 2011 б: 204-220; подробније о научном стилу у области теологије в. и у: Кнежевић 2011 а; Кончаревић 2010).

Административно-пословни стил у сфери деловања Цркве опслужује сферу административно-правних односа унутар организације и устројства Цркве, као и регулативе односа на релацији Црква - држава. У његовом саставу издваја се неколико подстилова: (а) законодавни у ужем смислу (закони, прописи, правила, укази, акта канонског права, статuti црквених органа и организација и др.); (б) административно-канцеларијски (акта, одлуке, пословни документи, изјаве, аутобиографије, пуномоћја и др.) и (в) дипломатски (коминике, споразум, конвенција и др.).

Административно-пословни стил реализује се скоро искључиво у писменој форми. Усмени карактер могу имати само поједини његови жанрови, као што су реферати на званичним скуповима, службени и дипломатски преговори и слично.

У званичној комуникацији Цркве реализују се информативна и директивна функција језика. Информативна функција подразумева саопштавање, преношење информација, а директивна – вршење утицаја, деловање у домену извршавања одлука.

Основне одлике овога стила јесу прецизност излагања, која не допушта могућности двојаког тумачења, детаљност, стереотипност и стандардизованост у исказивању садржаја и директивни карактер поруке. Језик административних и правних докумената изискује пре свега изванредну прецизност и немогућност неправилних (невалидних) или различитих (алтернативних или међусобно искључивих) тумачења. Овај стил тежи изразитој стандардизацији, стереотипизацији и одсуству било какве емоционалности или субјективизма. Све наведене црте налазе одраз не само у систему језичких средстава него и у екстралингвистичким начелима обликовања конкретних административно-правних текстова – у њиховој структури, композицији, рубрикацији, односно у стандардизованом уобличавању већине административно- пословних докумената.

Информативно-публицистички стил у сфери комуникације и мисије Цркве један је од данас најрелевантнијих функционалних стилова унутар сакралног функционалностилског комплекса.

Свеукупна продукција информативно-публицистичког стила обједињује се под општим називом – *јавно информисање (медијска сфера) и публицистика*. Тематика информативно-публицистичких остварења актуелна је и усмерена на кон-

кретна питања друштвеног и јавног живота. Дела која препрезентују информативно-публицистички стил штампају се у православној периодици (новинама и часописима), у посебним издањима (књигама, брошурама), објављују у електронским медијима, или се реализују у усменој форми преко средстава јавног информисања (радио, телевизија).

Информативно-публицистички стил се користи у чланцима, есејима, фелетонима, репортажама, интервјуима, обраћањима архијереја и пастира Цркве, саборским, синодалним, епархијским саопштењима за јавност, у различитим врстама популарних медијских обраћања клирика и верника.

У основне функције црквеног новинарства и публицистике, које се односе на специфичне особености овог стила које га издвајају од других функционалних стилова, спадају (а) *саопштавање* (информациона функција) и (б) *деловање* (функција убеђивања). Задаци онога који говори или пише информативно-публицистички текст састоје се у томе да пренесе информације, али и да интелектуално, емоционално и волитивно делује на слушаоца или читаоца тако да у њему изгради одређени став према њиховом садржају.

У информативно-публицистичком стилу постоји неколико подстилова који се међусобно разликују по својим функцијама и по различитим начинима употребе језичких средстава: 1) информациони; 2) аналитички; 3) уметничко-публицистички.

Информациони њодстил пружа информације о актуелним збивањима у животу и деловању Цркве. Основни задатак жанрова који га репрезентују (чланак, краћа информација, шира информација, хроника, преглед писања штампе, интервју, извештај и сл.) јесте да кратко и јасно саопште информацију о неком догађају. Овај подстил је по сувоћи и неутралности израза најближи административно-пословном и научном стилу, а веома је удаљен од књижевног стила. Он има стандардну структуру и обично садржи три сегмента: шта се, где се и како се нешто догодило. У неким случајевима (рецимо, у агенцијским вестима) једна реченица користи се као сложена синтаксичка целина и чини један пасус. У информативним текстовима појављује се обиље фактографског материјала, што условљава изражено присуство номенклатурне лексике (географски називи, антропоними, званични називи функција и титула званичника).

Аналитички њодстил, који репрезентују жанрови уводника, коментара, аналитичког чланка, осврта, прегледа писања штампе, коментара, има циљ да представи, оцени, прокоментарише неку појаву у животу и деловању Цркве. Новинске анализе су веома различите – од неутралних до веома сликовитих и упечатљивих. Овај подстил близак је научном начину изражавања, али се одликује мекшом и редукованом аргументацијом, назначеним претпоставкама, непотпуним цитирањем, односно парафразирањем, изостављањем библиографских података. Разлог за то није недостатак жеље да се одређена појава сагледа комплексно и објективно, него потреба да се проблем приближи масовном реципијенту који није ни спреман, ни вољан да улази у дуг, сложен и њему непримерен аналитички текст, какав би био примерен само особама са систематским теолошким образовањем. Стога, уместо потпуног аналитичког сагледавања, навођења опсежне аргументације, образлагања и доказивања, тежи се убедљивости и стварању одређених ставова и вредно-

сних оријентација код читалаца. У овом подстилу запажамо веће присуство терминологије, што га приближава научном стилу у сфери теологије, али се од њега разликује присуством емоционалности и експресивности у изражавању.

Књижевној публицистички стил појављује се у репортажама, путописима, фелтонима и сл. Овде се новинар издиге изнад уобичајеног медијског израза и упушта у естетско осмишљавање догађаја, појава, реалија (нпр. репортаже из парохија, духовних школа, црквених установа, путописи посвећени светињама – храмовима, манастирима, чудотворним иконама, изворима воде која дарује исцељење, фелтони о историјату и савременом животу монаштва, итд.), чиме долази на раван прозних писаца, с том разликом што мора да се прилагоди масовном читаоцу.

Избор језичких средстава у информативно-публицистичком стилу зависи пре свега од специфичности појединих његових жанрова. Пошто је информативно-публицистички стил неутралан, он користи разна стилистички немаркирана средства, односно општејезичка средства која припадају разним функционалним стилевима. Ово заправо представља његову основну стилску особину. Оно што га чини посебним функционалним стилем унутар сакралног функционалностилског комплекса јесте: (1) изражен информативни потенцијал, (2) конкретност, (3) лаконичност и (4) експресивност.

Разговорни стил у унутарцрквеној комуникацији опслужује сферу личних (у широком смислу), тј. незваничних, неслужбених, уобичајених односа између припадника Цркве – носилаца православног социолекта¹³. Овај језички израз прилагођен је непосредним потребама општења, остварујући се у дијалогу двају или више комуниканата. Важно је напоменути да колоквијални израз настаје без претходне припреме, прелиминарног структурно-композиционог осмишљавања, без свесног избора и комбиновања језичких елемената, без прераде и дораде исказа. Овај стил, пре свега, рачуна на непосредност и тренутну рецепцију у процесу комуникације. Због тога у разговорном језику није остварен висок степен тачности (прецизности) и јасности исказа. У њему су често присутне непотпуне реченице, изрази, фразе, језичке конструкције – саговорници се довијају на разне начине да реципирају и антиципирају исказ других учесника у комуникацији. Стилске особености разговорног израза се испољавају у обележјима неусиљеног излагања, конкретности, наглашене експресивности, изражавања субјективног односа према објекту говорења, као и у утицају екстралингвистичких (паралингвистичких) елемената (мимика, гестови, позе, „језик свакодневног уобичајеног понашања“).

У систему функционалних стилова који конституишу сакрални функционалностилски комплекс стил *књижевноуметнички стил у сфери духовности* заузима посебно место. У овом стилу, који се реализује у поетском и прозном подсти-

¹³ Под религијским социолектом (религиолектом) у теолингвистици се подразумева релативно стабилан, социјално маркирани подсистем националног језика који опслужује комуникативне потребе ограничене социјалне групе – припадника одређене конфесије, односно чланова одређене верске заједнице, рефлектујући теоцентричну слику света и поседујући лексичке, фонетско-прозодијске, творбене и граматичке специфичности. Са аспекта стратификације, религијски социолект представља укупност језичких средстава којима се служе чланови одређене етносоциокултурне заједнице обједињени основним стратумом вере у Бога, односно *теоцентричним виђењем свеиша*, али и заједничким доктринарним и богослужбеним одликама иманентним одређеној конфесији или деноминацији (Бу-гаева 2008 а: 31-42).

лу, као материјал функционише тоталитет националног језика, са свим богатством својствених му смисаоних и изражајних средства, манифестују се све његове стилстичке могућности.

Књижевноуметнички стил има за основни задатак да језичким средствима изгради књижевно дело, због чега се у њему у широком степену користе експресивни, емоционални елементи језика (нпр. творбена, морфолошка, лексичка, синтаксичка средства која изражавају емоционално-експресивни однос аутора према предмету казивања: уважавање, усхићење, саучешће, топлину, шаљивост, индигнацију, дискредитацију итд. Истовремено, за овај стил карактеристично је и то да се у њему често употребљавају лексеме из колокивијалног израза, којима се постиже ефекат живости, непосредности и једноставности казивања. За достизање високог степена динамизма и природности израза употребљавају се разни видови непотпуних реченица. Усмереност ка емоционалности казивања захтева од аутора књижевноуметничког дела да се избегавају шаблони, идеје се заодевају у онеобичено семантичко рухо, активира се сав изражајни потенцијал језика, укључујући архаизме, историзме, неологизме, жаргонизме, супстандардна средства, неретко се употребљавају и лексеме са необичним за општестандардни језик или пренесеним значењима (подробније о стилловима и подстиловима унутар сакралног функционалностилског комплекса в. у: Кончаревић 2013).

IV. Инвенџаризација и класификација сакралних жанрова

У оквиру сваког функционалног стила издвојеног и у претходном излагању описаног унутар сакралног функционалностилског комплекса, односно подстила на следећој равни стратификације, издвојићемо: (а) жанрове заједничке профаном и сакралном функционалностилском комплексу, са модификацијама у овом потоњем (у даљем излагању графички означени нормалом), и (б) жанрове који немају пандана у профаном функционалностилском комплексу (у даљем излагању графички означени италиком). Овде ћемо понудити једну оквирну таксономију:

1. научни стил у области теологије:

(а) богословско-академски подстил: *бојословски ѿракиџаџи, ѿумачења библијских књиџа, ѿумачења свеѿооѿџачких сѿиса, велики каѿѿихизиси, изложења вере, ороси (саборна одређења вере), исѿоведања вере*, теолошке монографије, дисертације, научни чланци, прикази, рецензије, прегледи, осврти, реферати, саопштења, дискусије на теолошким скуповима;

(б) богословско-дидактички подстил: *дидакѿѿичке (доѿмаѿѿске и моралне) ѿројоведи, дидакѿѿичке ѿосланице*, академска предавања (на теолошким студијама и у богословијама), уџбеници, приручници, хрестоматије, компендијуми, теолошке енциклопедије, богословски терминолошки речници, лексикони;

(в) богословско-популарни подстил: *ѿредкриѿѿењеске каѿѿихезе, каѿѿихезе новоѿросвећенима, ѿредбрачне каѿѿихезе, каѿѿихизиси, ѿлемички (аѿолоѿеѿѿски и др.) сѿиси, мисионарска ѿисма, ѿисма духовним чедима*, популарна предавања о вери и духовности;

2. административни стил у сфери унутарцрквене комуникације:

(а) законодавно-правни подстил у сфери црквеног (канонског) права: *канони, каноничке ѿосланице, канонички одѿовори на ѿѿѿања, законски ѿројѿиси у сфери*

црквеној и црквено-грађанској права, дисциплинарни писмици (правила манастирској општејиња и скијској живојиња), одлуке, укази, директиве органа црквено-законодавне, судске и извршне власти, црквени уставни, статутни црквених организација, уредбе, резолуције црквених сабрања (скупова);

(б) пословни подстил у сфери унутарцрквене комуникације: уговори, споразуми и сл. документа, записници са седница црквених органа и организација;

(в) дипломатски подстил у сфери деловања Цркве на међународном плану: протоколи, уговори, конвенције, коминикеи, меморандуми, *шомоси о даривању аушокефалије, мирна писма*;

(г) индивидуално-потврдни подстил везан за делатност клирика (свештенослужитеља, студената и ученика духовних школа) и уцрквењених лаика: аутобиографије, дипломе, сведочанства, уверења, потврде, карактеристике, *блајослови* (препоруче архијереја и јереја), *исјоведна писма* кандидата за хиротонију; *исјовесји*;

(д) кореспонденцијски подстил у сфери унутарцрквене комуникације: писма, молбе, жалбе, извештаји, *шемајизми*, захтеви, позиви, пуномоћја;

3. информативно-публицистички стил у сфери информисања и јавног деловања (мисије) Цркве:

(а) информативни подстил: *информационе јосланице, хеорјолошки јексјослови*, краће информације, шире информације, хронике, прегледи писања верске штампе (сајтова, радио- и телевизијских програма и станица), *сајшјијења за јавносји* црквених органа и организација, интервјуи свештених лица, извештаји о догађајима из живота Цркве;

(б) аналитички подстил: уводници, коментари, осврти, критички чланци, прикази;

(в) књижевнопублицистички подстил: репортаже, фељтони о вери, духовности, о животу Цркве;

4. разговорни стил карактеристичан за носиоце православног социолекта: етикецијски жанрови поздрава при сусрету и на расстанку, обраћања, молбе, изражавања савета, захвалности, извињења, жеље, утехе, саучешћа, честитања;

5. књижевноуметнички стил у сфери духовности:

(а) поетски жанрови: *јројар, кондак, сјихира, дојмајик, јројичан, мученичан, ирмос, кајшавасија, канон, двојеснац, јријеснац, чејверојеснац, акајисји, народна духовна (молијвена) јесма*, и др.;

(б) прозни жанрови: *ејидидакјичке (јанејирици, најробне, јоздравне) јројоведи, ејидејкјичке јосланице, хајојрафије, јролошка казивања (расуђивање, созерцање), изреке (максиме) и јоуке Ојшца и јодвијжника, јодвијжнички сјослови, молијвени дневници, службе (молијвословља, чинојоследовања свейих Тајни)*, приче, новеле, приповетке, романи са духовном тематиком (подробније о систему сакралних жанрова у нашој интерпретацији в. у: Кончаревић 2012 б).

На тај начин, комбиновањем критеријума разрађених на нивоу секуларног функционалностилског комплекса и оних који су издвојени у досадашњим анализама стилоа, подстилова и жанрова сакралне комуникације, могуће је, чини нам се, доћи до јединствене и непротивречне таксономије која би допринела потпунијем

сагледавању сакралног функционалностилског комплекса на свим нивоима његове стратификације (функционални стилови, функционалне подврсте или подстилови и жанрови који их конституишу), а чије је екстралингвистичко утемељење садржано у интегрисаности живота Цркве као историјске и есхатолошке творевине у свеукупни живот сваке конкретне етносоциокултурне заједнице у којој она делује.

У даљем излагању понудићемо преглед маркантних лингвистичких одлика сакралног функционалностилског комплекса у савременом руском и српском језику по језичким нивоима, неопходан ради установљења интралингвистичке доминанте по коме се анализирани комплекс диференцира у односу на секуларни функционалностилски комплекс.

V. Интралингвистичка доминанца сакралног функционалностилског комплекса

Сакрални функционалностилски комплекс, као што ћемо уочити из излагања које следи, у руском језику диференцира се од профаног пре свега по изразитом присуству појава и елемената црквенословенског порекла. Фонетски, прозодијски, творбени, морфолошки, лексички, фразеолошки и синтаксички црквенословенизми представљају основно конститутивно обележје тога комплекса у савременом руском језику, тако да имамо основа за тврдњу да ова појава представља реликт некадашње црквенословенско-руске диглосије - функционалне комплементарности двају језика у зависности од сфере употребе, која је подразумевала коришћење црквенословенској у сакралној, а руској језика у профаној сфери (детаљније о овоме в. Живов 1996; Кравецкий – Плетнева 2001, 25-41; Успенский 1996). У српском језику, с обзиром на другачију методологију његове стандардизације у XIX веку, ни у сакралном функционалностилском комплексу није се очувала диглосија, али се као његова доминанта уочавају архаизми различитих провенијенција (српкословенске, рускословенске, славеносрпске, елементи из ранијих етапа конституисања савременог српског књижевног језика и извесни архаично маркирани дијалекатски елементи).

Обележја чији ћемо инвентар понудити присутна су у свим стиливима сакралног комплекса – информативно-публицистичком, административно-пословном, научно-теолошком, књижевноуметничком и разговорном, односно, на нижим нивоима анализе, у свим подстиловима и жанровима који га конституишу.

Фонетско-прозодијски ниво

У руској средини у стиливима, подстиловима и жанровима сакралног функционалностилског комплекса којима је својствена преваходно усмена реализација на фонетско-прозодијском нивоу уочавају се извесна карактеристична својства која се без изузетка везују за утицај црквенословенског језика као богослужбеног језика Руске православне цркве:

1. Очување квалитативних и квантитативних обележја неакцентованих вокала, одсуство њихове редукције: *усердные [мо]ления, [Бого]матерь, [про]славлю, ми[ло]сердие;*

2. Изговарање акцентованог [э] после палатализованих (умекшаних) сугласника и африкате [ц] у позицији пред веларним и веларизованим сугласницима, одсуство лабијализације: *[с'естры], [м'ертвий], [отцэв];*

3. Чување изговора фрикативног [γ], [γ'] у речима *Бог, благо, благодать* и сл.;

4. Ортографско изговарање наставака придева мушког рода у форми генитива једнине (појава је присутна искључиво код придева са сакралним значењем): *свят[аго], церковн[аго], боголюбив[аго]*;

5. Чување црквенословенског акцента у речима са различитим акценатским нормама у руском и црквенословенском језику: *избавитель, плотский, припадая, помазать, трапеза* (детаљније исп. Бугаева 2006; Бугаева 2008 а: 78-90; Бугаева 2008 б; Бугаева 2009).

Ова појава, која се среће при изговарању проповеди и молитава, читању посланица, званичних докумената Цркве, саопштења за јавност, држању предавања из области теологије и православне духовности, давања интервјуа од стране представника јерархије, али и у свакодневној комуникацији међу клирицима и верницима (колоквијални стил), лако је објашњива: и верници и свештенство веома много времена проводе у окружењу црквенословенског као богослужбеног језика и постепено спонтано преузимају одлике црквенословенског изговора у комуникацији која се односи на духовну сферу. Када се, међутим, монолошко или дијалогско излагање чланова Цркве креће у оквирима животне свакодневице, друштвено-политичке, професионалне, културне сфере, сфере масмедија и разоноде, црквенословенизми у изговору се не користе. Описана појава занимљива је по томе што показује да у усменом изразу у сфери сакралног постоји руско-црквенословенска диглосија, при чему се одељивање црквенословенске и руске изговорне норме практикује у складу са предметом комуникације: архаична норма везује се за сакралне, а савремена за профане садржаје.

Маркантна обележја српског сакралног функционалностилског комплекса у његовој усменој реализацији су следећа:

1. Преференција изворних изговорних ликова у сакралној лексици грчког порекла: *анџел, арханџел, Еванџелије, еванџелски, философија, симџосион* и сл. у односу на нормативно *анђео, арханђео, Јеванђеље, јеванђељски, филозофија, симџо-зијум*;

2. Чување црквенословенске акценатске норме у сакралној лексици страног порекла (*дарохранџлница, даронџсица, блаџодаћу, Сведржџиџељ, кивџоријум, еклисијарх, канонџрх, џрикирије*), у изговору канонских апелатива (*Макџрије, Васџлије, Анџџоније, Хрисџџџс*), у најфреквентнијим литургијским формулама (*Госџоде, џџмџлуј! Амџн!*) - у овом потоњем случају чак и уколико су употребљене изван сакралног контекста, типа: *Знаџ џиџа је било? Боље да џиџ не џричам! Госџоде, џџмџлуј!; То је џако, и амџн. Нема разџвора*;

3. Преференција архаичнијих и дијалекатских варијанти (из шумадијско-војвођанских говора) у случају постојања акценатских дублета (изговор типа *манастирскџ, аџџџџдлскџ, џреџџџџџџџ, боџџџџџџџ, џравџџџџџџџ* или *џравџџџџџџџ, код џџа Јџџџџџџџ* и др. за разлику од неутралног *манаџџџџџџџ, аџџџџџџџџ, џреџџџџџџџ, боџџџџџџџ, џравџџџџџџџ, код џџа Јџџџџџџџ* и сл.).

И у говору српских верника запажамо утицај црквенословенске изговорне и акценатске норме, премда знатно суженији по спектру и слабији по интензитету, што је, по нашем мишљењу, условљено чињеницом да је српски језик у бого-

служењима присутан – ограничено и незванично – од почетка XX века, а званично од 1964. године¹⁴ (исп. Кончаревић 2006: 291-306). Тај утицај снажније је изражен код монаштва и свештенства него у редовима лаиката. С друге стране, за разлику од руске средине, уочавамо и приметно присуство дијалекатских прозодичких црта као средство професионалног маркирања говора, посебно међу свештенством, монаштвом и припадницима богомољачког покрета. Фаворизовање шумадијско-војвођанске акцентуационе норме свакако се може повезати са доминантном улогом Карловачке митрополије у формирању новије српске парохijske и монашке духовности, конституисању српске теолошке мисли, утемељивању и потоњем неговању проповедништва и националних црквено-појачких традиција. Није без значаја ни чињеница да је управо на тлу Војводине поникао и богомољачки покрет – у то време називан „покретом побожних“ (подробније о „покрету побожних“ в. у: Војиновић 1991: 229-253), као и да је у њој отпочела пракса богослужења на српском језику¹⁵.

Графијско-ортографски ниво

У обема срединама наилазимо на истоветна обележја по којима се сакрални стандард диференцира у односу на општеупотребну правописну норму (преглед графиско-ортографских обележја руског сакралног стандарда в. у: Бугаева 2007; Кондраћева 2005; конфронтационо у руском и српском – Кончаревић 2009, 27-34).

1. Преференција писмовних врста заснованих на црквенословенском ћирилском графичком стандарду (славјаници) при графичком обликовању сакралних текстова, као и у написној графици (логотипи православних гласила, наслови књига, наслови и поднаслови текстова у часописима), ређе у брошурама (углавном са текстовима молитава, акатиста, канона, посланица, проповеди);

2. Употреба курзива и полуфета у специфичним функцијама – за наглашавање интертекстуалности (при преузимању навода из Библије, одломака из химнографских остварења, литургијских текстова, последовања светих Тајни);

3. Честа употреба графијског знака крста – испред титуле или потписа свештених лица, пре свега архијереја и старшина манастира (рус. † *Кирилл, Патриарх Московский и всея Руси, Изумения Свято-Преображенского монастыря † монахиня Серафима*; срп. † *Епископ бачки Иринеј, Изуманија свештене обитељи жичке † монахиња Јелена*), на почетку молитава, проповеди, посланица, писама, диптиха (поменика), дијаријских забележака;

¹⁴ Синодска одлука о увођењу стандардног језика у богослужење Српске православне цркве донета је 1964. на основу реферата митрополита загребачког Дамаскина Грданичког поднетог Светом архијерејском синоду и Сабору 1963. године (Д. Грданички, *О употреби српског језика у нашем богослужењу*. – Гласник СПЦ, 1963, 7, стр. 259-264). Доношење ове одлуке хронолошки кореспондира и са аналогним одлукама донетим у Римокатоличкој цркви на заседањима Другог ватиканског концила 1963-64. године (детаљније о ставовима Концила у вези са литургијским језиком в. Вукашиновић 2001: 93-94).

¹⁵ Постоје сачувана сведочанства о присуству народног језика у богослужењима у Епархији вршачкој од 1916, у Великом Бечкереку и Новом Саду од 1925, итд. (исп. Кончаревић 2006: 297-298). Иначе, иницијативе за замену традиционалног богослужбеног израза савременим јављају се на подручју Карловачке митрополије још крајем 60-их и почетком 70-их година XIX века, док се у Србији то питање поставља тек крајем 80-х година, дакле са две деценије закашњења (исп. Кончаревић 2006: 292-294).

4. Коришћење титле у литератури из области литургије и сакралне музикологије на савременом језику за означавање гласова (напева), година, подела на перикопе (зачала), катизме, стихове;

5. Писање великог слова у теонимима, агиоантропонимима, хеортонимима, еклисионимима, агиотопонимима, иконимима, титулама свештених лица, називима административних јединица Цркве, називима припадника религија по специфичним узусима који се поштују у сакралном стандарду и диференцирају у односу на општеупотребну норму;

6. Коришћење великог слова као средства маркирања теистичке оријентације аутора текста, уношења додатне валоризационе, емоционалне, експресивне и функционалностилске информације (Арнольд 1999: 291), као и постизања емоционално-експресивног ефекта код читалаца (рус. *Древо Крестное, Силы Небесные, Таинство Исповеди*; срп. *свештени Канони, Распети Христос, тројица Епископа, Љубав Божија* и сл.).

Уочавају се и обележја својствена сакралном ортографском стандарду обају конфронтираних језика, али са неједнаким интензитетом реализације:

1. Преференција изворних ортографских ликова у сакралној лексци црквенословенског порекла, а у руском и у канонским антропонимима: рус. *келлия, боярин, седмь, кровию, совестью, помощью, егоже, Елисавета, Татиана, Даниил* наспрам нормативног *келия, боярин, семь, кровью, совестью, помощью, его же, Елизавета, Татьяна, Данил*; срп. *чесни/ честни, постни, надсушитни, прелестни, Божиј* наспрам нормативног *часни, посни, насушни, преласни, Божији/ Божји*;

2. Строго придржавање у руском сакралном стандарду морфемског принципа у писању извесних афиксалних морфема које по правописној норми имају двојаку реализацију, у складу са изговором: рус. *безценный, безкорыстный, безсовестный, безследно, безчинство* уместо нормативног *бесценный, бескорыстный, бессовестный, бесследно, бесчинство*, а у српском – тенденција ка увођењу морфемског принципа у писању извесних коренских (срб-: *србски, Србство, Српкиња*) и афиксалних морфема (*разчовечење, разсрбљен, разцрковийи, безсловесни*).

Разлике између два граfiјско-ортографска стандарда своде се на следеће:

1. Знатно шири примена црквенословенске граfiје у издањима старообредничких заједница, на којој се штампају не само богослужбене, него и друге књиге и периодична издања, као средство њиховог визуелног маркирања и диференцирања не само у односу а секуларна, него и на издања већинске Цркве (појава која у српској средини није присутна ни у једној од ужих верско-социјалних групација);

2. Искључива употреба ћириличног граfiјског система у српском сакралном стандарду насупрот конкурентској употреби ћирилице и латинице у општеупотребној реализацији српскога језика (појава која представља средство истицања конфесионалне и националне маркираности издања Српске православне цркве, за разлику од секуларних, издања других верских заједница и других националних заједница које се служе латиничним писмом);

3. Постојање правописних дублета у руском сакралном стандарду у зависности од тога да ли се примењује на издања већинске или старообредничке Цркве:

староверци се и данас у својим богослужбеним књигама придржавају ортографских решења прихваћених пре Никонове реформе, а исто важи и за правила транскрипције антропонима и топонима (нпр. *Алиптиј* ум. савременог стандарда *Алптий*, *Иоаникиј* ум. *Иоанникиј*, *Кипријан* ум. *Киприан*, *Кирил* ум. *Кирилл*, *Сава* ум. *Савва*, *Саватиј* ум. *Савватиј*, *Еросалим* ум. *Иерусалим*), као и за транскрипцију и творбено-граматичку адаптацију апелатива грчког порекла у староверским издањима (*анџимис* ум. *анџиминс*, *сѣихера* ум. *сѣихира*, *акафисѣо* ум. *акафисѣ* и сл.);

4. Присуство у српском сакралном стандарду извесних правописних правила која се у општеупотребној норми не примењују – имамо у виду писање удвојених сугласника у сакралним апелативима (*авва*, *амма*, *аллилуја*) и удвојених самогласника у канонским антропонимима страног порекла (*Исаак*, *Авраам*).

У обе средине, као што показује спроведена анализа, постоји раскорак између сакралног графичко-ортографског стандарда и општеупотребне норме, што имплицира да се ова потоња процењује као неадекватна за издања из области православне духовности и теологије (свакако и услед вишедеценијског утицаја идеолошких фактора). У српској средини сакрални стандард је монолитан, у руској се у појединим случајевима примењују алтернативна решења (савременија и усаглашенија са општеупотребном нормом – у издањима Руске православне цркве, архаична - у старообредничким публикацијама). Најзад, специфичност српског сакралног графичког стандарда садржана је и у недопустивости напоредне употребе ћириличног и латиничног писма, својствене секуларној сфери, што је последица потенцирања националног елемента, верске и културне традиције у издањима Српске православне цркве у условима мултиконфесионалности и мултикултуралности њеног окружења.

Морфолошки ниво

На морфолошком плану у оба конфронтирана сакрална функционалностилска комплекса уочавају се обележја која су одраз елемената диглосије (функционалног разграничења традиционалног богослужбеног израза и савременог језика) у црквеној средини:

1. Употреба архаичних падежних форми именица - у руском углавном у реченисценцијама на светописамске и богослужбене текстове (*князи*, *крыл*, *Господеви*) и у вокативу: *отче*, *старче*, *Николае*, а у српском у облицима вокатива канонских имена: *Марије*, *Ксеније*, *Матроно*, *Михаиле*, *Гавриле*;

2. Деархаизација извесних придевских и заменичких форми: у деклинирању придева - рус. *святаго*, *честнаго*, *животворящаго*, *многая*, *благая*, срп. *православному*, *славному*; у грађењу суперлатива, одн. елатива – срп. облици са суфиксима *-ејш-*/*-ајш-* који се користе при титулисању свештенослужитеља: *блажењејши*, *свјатјејши*, *чесњејши*); у деклинирању заменица - рус. у *нея*, *ея*, срп. *мојему*, *твојему*, *нашему*, *вашему*, *свему*; у руском сакралном комплексу и употреба архаичних заменица *аз*, *иже*, *сей*, *кий* у конкуренцији са савременим еквивалентима *я*, *который/какой*, *этот*;

3. Деархаизација и актуализација извесних глаголских категорија које су се у историјском развоју руског и српског језика изгубиле, под утицајем црквенословенског језика: у руском - аориста и импфекта: *смеялся*, *не рекох*, *обнищавом*, у

српском - радних партиципа садашњег и прошлог времена: *Свешћеник чийа разрешину молићу кајућем се вернику; Иђуман исћићује саћрешивишеї монаха.*

Описане појаве (исп. Бугаева 2008 а: 93-108; Кончаревић 2012) свакако представљају резултат интензивних дотицаја клирика и верника са црквенословенским језиком при аудитивној и визуелној рецепцији сакралних текстова, али и средство конфесионалног маркирања и стилизације њиховог говора, којим потенцирају своје дистанцирање од секуларне сфере, али и истичу приврженост културним и националним традицијама.

Дериватолошки ниво

Дериватолошки ниво у оба конфронтирана сакрална функционалностилска комплекса, иако се, у целини посматрано, уклапа у општеупотребну норму, одликује се извесним специфичним творбеним моделима и формантима који представљају његово диференцијално обележје. У питању су углавном творбени црквенословенски који су имали потврду у историји руског и српског књижевног језика али су доцније прешли у категорију историзама, као и неологизми карактеристични за говор верничке популације (или неких ужих група у њеном оквиру).

У оба сакрална функционалностилска комплекса запажају се извесна истоветна или веома блиска дериватолошка обележја:

1. Чување архаичних деривата са суфиксима *-сћиво*: рус. *аћосћольсћиво, дучовничесћиво, ћосћиничесћиво, ћредсћашельсћиво, ћреемсћиво, ћредћразднесћиво, сћарчесћиво, сћолоћиничесћиво*, срп. *аћосћолсћиво, ћредсћашельсћиво, ћрејемсћиво, ћрећћразнесћиво, сћарашћиво* (и русизам: *старчество*), *столпништво*; *-аниј(е)/ениј(е)*: рус. *Воздвижение, врачевание, дарование, дерзновение, моление, небрежение, нестроение, отдавание, одявание, попечение, послушание, спасение, убиение*, срп. *Воздвиженїе, мољеније, нестројеније, оданије, одјејаније, пјеније, послушаније, -тель, одн. -тель*: рус. *гонитель, гробокопатель, жертвователь, законоучитель, защититель, избавитель, настоятель, обличитель, покоровитель, ревнитель, церковнослужитель*, срп. *гонитель, избавитель, ослободитель, Сведржитель, Спаситель* (деривати типа: *ослободилац, спасаца* лишени су сакралне конотације), *-ость*, односно *-ост*: рус. *намоленность, праздность, убогость, худость*, срп. *васељенскост, другост, недостојност, палост, саборност, тројичност, црквеност*;

2. Присуство специфичних префиксалних изведеница које нису карактеристичне за општеупотребни језик: у руском сакралном функционалностилском комплексу са префиксима *анти-*: *антидор, антиминс, антифон*; *архи-*: *архидиакон, архиепископ, архимандрит, архипастырь, архистратиг*; *пре-*: *преблагословенный, премирный* (премирные блага), *премудрый, премудрость, пренебесный* (*пренебесный жертвенник Господний*), *преславный, преславночудный, преподобный, воз-/вос-*: *возноситься, возгордиться, вознегодовать, возрастание, воспротивиться, воссияние, восславение*; *низ-/нис-*: *низвести, низринуть, ниспасть, ниспослать, ис-*: *искупить, испытать, испросить*, у српском – са префиксима *ваз-/вас, воз-/вос-, из-/ис-, низ-/нис-, ѿ-, ћре-, са-/су-, уз(а)-, у-*: *вазнећи (се), васћосћавићи, возћлас, воздвижење, исходићи* (у значењу: ‘потичати’: Дух Свети од Оца *исходи*), *исћросићи* (у значењу ‘измолити, издејствовати’: *исћросили* смо благослов од оца Тадеја), *нисћослаћи, низвесћи, нисћасћи, ѿоћра-*

знесиво, појријеи (у значењу: сирљиво сачекаи), пречисти, преблаислове-ни, сабраи, саслуживаи, саодвижник, сарасињаи се, сунаследник, сушеле-сничиво, узажелеи, урквении;

3. Присуство специфичних изведеница са суфиксима -ник: рус. алтарник, безмолвник, восприемник, заступник, исповедник (у значењу: 1. ‘човек, претерпевший гонения за православную веру и причисленный к лику святых’; 2. ‘священник, принимающий исповедь’; 3. ‘човек, который исповедуется’), келейник, на-сельник, молитвенник, постриженник, печальник, праведник, прислужник, причастник (1. ‘човек, который причастился’; 2. ‘тот, кто причастен чему-либо’), сродник, сподвижник, спостник; канонник, осмогласник, подсвечник, служебник, требник, чиновник (називи богослужбених књига и црквених сасуда), срп. исповедник, молитвеник, печалник, причасник, сутелесник; благодарник, образник, отачник, саборник (називи публикација са духовним садржајем), односно, за лица женског пола, -ница: рус. заступница, исповедница, келейница, наставница, трапезница (‘повариха’), срп. исјосница, насјојашельица, сјранојријемница, ушеши-шельница; -ец: рус. лжеец, лсьиец, ницелюбец, ировидец, ирозорливец, хрисијоиро-давец, чшец, односно -ац: срп. бојомољац, иправославац, сиромахольубац, шјјнови-дац; рус. -сивоа-: блајодушесивоваиш, блаженсивоваиш, владычесивоваиш, мо-нашесивоваиш, священсивоваиш, усердсивоваиш, юродсивоваиш; срп. -ова-: бла-јоваиш, монаховаиш, иширијарховаиш, сабороваиш, -ари-: заједничариши, угеони-чариши и сл.

4. Присуство сложеница насталих калкирањем по грчком образцу (русизирани, односно србизирани црквенословенизми): рус. долготерпеть, миропомаза-ть, неправдоглаголать, пустынножителствовасть, чудотворить, христарадни-чать, срп. водоосвећење, дуготрљење, злословљење, миропомазање, празносло-вљење, рукоположење, као и специфичних композита које нису добијене калкира-њем: рус. мясоед, мясопустный, повседневный, неологизми духоподъемный, мест-нохрамовый, самообновленный (самообновленная икона), требоисполнитель; срп. душекорисни, ђавоимани, монахольубив, радосјошворни, сјомакоујањање;

4. Раширена супстантивизација придева (рус. верные, благочинный, право-славный, преподобный, святой, юродивый, срп. блажена, верни, ирешни, недосјој-ни, ирејодобни, Пречистиа, Свевиши) и партиципа (рус. верующий, гонимый, кре-щаемый, молящиеся, монашествующий, начальствующий, обремененные, одержи-мый, почивший, прославленный, срп. верујући, изабрани, началсјивујући, новоире-сјављени, новоиросвећени, олашени, иочивши, ирослављени, ушокојени, уснули).

Описано стање (Бугаева 2008 а, 108-136; Кончаревић 2012) показује две тен-денције: деархаизацију и актуализацију црквенословенских, с једне стране, и, у знатно мањем обиму, активизацију стандардних творбених модела и средстава у циљу творбе неологизама (рус. захожане, запоститься, расцерковляться, срп. ојравославиши се, иреревноваиш, срочаише, цркворушишельски). Поред утицаја црквенословенског, у српској средини запажа се и изражени утицај руског јези-ка на творбени план сакралног функционалностилског комплекса (главнина срп-ске преводне богословске и литературе из православне духовности све донедавно била је руске провенијенције, при чему је мноштву преводних остварења, посеб-

но оних чији су аутори свештеници, монаси, теолози – лица без филолошког образовања – било својствено обиље русизама услед непознавања интерпретационих преводилачких поступака). Творбени ниво сакралног функционалностилског комплекса знатно је архаичнији у односу на савремену норму у српском него у руском језику. Конфесионално маркирана творбена средства у оба социолекта карактеристична су пре свега за терминологизоване и јединице општеупотребне лексике које у оквирима сакралног функционалностилског комплекса доживљавају семантичку трансформацију.

Лексички ниво

Лексички план сакралног функционалностилског комплекса у руској и српској етносоциокултурној средини карактерише се низом специфичних обележја (најпотпунији опис у руском в. у: Бугаева 2008 а: 148-204):

1. Висок удео термилошке лексике, посебно из домена литургике, црквеног права, аскетике, различите по пореклу: грецизми (рус. *агиография, елей, литургия, стихарь, хиротонисать, срп. хаѿиоѿрафија, јелеј, лиѿѿурија, сѿихар, хироѿионисаѿи*), црквенословенизми (рус. *агнец, возглашать, кандиловжигатель, лжица, срп. аѿнец, возѿлашаваѿи, лажѿица, сѿираноѿријемница*), хебраизми (рус. *аллилуја, аминь, осанна, срп. алилуја, амин, осана*), латинизми (рус. *секта, семинария, срп. секѿа, ѿнозура*), исконски руски, односно српски термини (рус. *обедня, обращение, отдание, постричься, срп. заједничарење, миросаљка, обраћење, удеоничити*);

2. Терминологизација општеупотребне лексике уз добијање новог лексичког значења (рус. *правило* у смислу *молитвенное правило, часы* у смислу *служба часов, срп. ѿравило, часови*), развијање допунских преносних значења (рус. *служба, падение, послушание, приложиться, срп. служба, ѿад, ѿслушање, ѿклон* у смислу *меѿанија*), промену конотативних значења (рус. *очарование, прелесть, смирение, тварь, срп. смирење, чаша, трон*);

3. Висок удео међу нетермилошком лексиком историзама и архаизама: рус. *вразумляться, окормлять, подвизаться, попущение, прегрешение, прикладываться, скверна, сподобиться, срп. двоједушностѿ, нелицеѿријаѿино, оскврњење, усековање, целомудреностѿ*;

4. Сужавање лексичког значења, односно асоцирање полисемичних лексема само са једним значењем, типа: лексема *служить*, за коју *Речник руског језика* С. И. Ожегова констатује 6 значења, у језичком изразу православних клирика и верника асоцира се искључиво са значењем ‘*совершать богослужения*’; *обращение* се користи искључиво у значењу ‘*принятие человеком того или иного вероисповедания*’; *приход* – ‘*1. первичная административная единица Церкви, 2. верующие, посещающие определенный храм*’; *постричься* (‘*принять монашеский постриг*’); *записка* (‘*листок с перечнем имен, подаваемый молящимися в храме для поминовения на молебне или панихиде*’); *кафедра* се асоцира искључиво са епископском катедром, итд. У српском сакралном изразу постоји аналогна појава: лексема *служити*, за коју *Речник српскога језика* Матице српске констатује 6 значења, у социолекту се асоцира искључиво са значењем ‘*обављати верски обред*’; слично важи и за примере: *чин* – ‘*1. ѿоложај у јерархијском достојанству; 2. чиноѿо-*

следовање, обред'; *ојход* ('обилазак око храма, обично са иконама и барјацима, уз појање и изоварање молишва'), итд.;

5. Постојање специфичних неологизама и околионализама, који се обично користе у разговорном стилу, или конкретније, у сленгу ужих група (опис сленга једне узрасно-социјалне категорије у руској верничкој популацији в. у: Бугаева 2004), типа: рус. *вседушно, доброплодний, послекрещальный, поствовать, присножеланный, управославиться*; срп. *блајословија* (хумористички или иронично интонирано: богословија), *јасиширица* (студенткиња пастирско-катихетског смера) (сленг ученика духовних школа), *ошишати се* (примити монашки постриг), *обући се* (добити право ношења расе и камилавке), *свући се* (изаћи из манастира, раскалуђерити се) (сленг монашких заједница), и сл.;

6. Присуство свакодневне лексике која у оквирима сакралног функционално-стилског комплекса доживљава семантичку трансформацију, типа рус. *отчитывать* (у значењу 'изгонять бесов с помощью специальных молитв', уместо општеупотребног 'ругать'); *послушание* ('работа, выполняемая в монастыре или в другом месте по благословению священника', уместо општеупотребног значења 'повиновение, покорность'); *вратарь* ('церковнослужитель, который охраняет вход в храм', уместо општеупотребног значења 'игрок спортивной команды, защищающий ворота, голкипер'); *приобщиться* ('причаститься', а не 'включиться в какую-нибудь деятельность, стать участником чего-нибудь'); срп. *разрешити* (од *трехова*); *разрешење* (од *јосија*); *блајословији* (у смислу 'зајоведити, наредити'); *јослушање* (у смислу 'обавеза, дужности', нпр.: *исјуњавајти јослушање канонарха, насјавничко јослушање у бојословији*); *смиравајти се* ('исјуњавајти се смирењем као врлином сујројном јордосији');

7. Употреба религиолектизама уместо општеупотребних лексема, нпр. у руском: Святейший не любит *јрайезовајти* в одиночку. Что предпочитает *вкушати* отец игумен? Кусочек фаршированной щуки *ојкушал* и Высокопреосвященный; срп. *јрислужити свећу* ум. *зајалији свећу*; *појајти у храму* ум. *јевајти у храму*; *целивајти икону* ум. *пољубити икону*; *поклонишко појованање* ум. *екскурзија по светињама, ходочашће*; *имајти у молишви* ум. *молиши се редовно (за која)*; *узети у молишву* ум. *јочети се молиши (за која)*;

8. Специфичности у реализовању синонимских односа између лексема:

а) синонимија лексичких јединица од којих једна припада општекњижевном језику, а друга православном социолекту: рус. *дело – делание, надежда – упование, неделя – седмица, масло – елей, одежда – одеяние, плен – пленение, память – памятование, сообщить – возвестить*, срп. *јануће – умиљење, објективности – нелицејријажности, одећа – одежда, јевање – појање, пољубити – целивајти, колебајти – двоједушности*;

б) синонимија религиолектизама: рус. *елеосвящение – соборование; обедня – литургия; агана – трапеза*, срп. *началсјивовајти – возјављивајти, молишвеник – молишвослов, усјројитиљ – уредитиљ, ојшјежиће – заједница*;

в) синонимија страних и општеупотребних руских, односно српских лексема: рус. *агиасма – святая вода, диаконник – сосудохранилище, икона – образ, монах – инок, неофит – новоначальный, Октоих – Осъмогласник, хиротония – руко-*

положение; срп. *инџиронизација* – *устиоличење*, *јереј* – *свешћеник*, *каџихеџа* – *ве-роучиџељ*, *џараклис* – *каџела*, *џрезвиџерски* – *свешћенички*;

г) синонимџа црквенословенизама и општеупотребних руских, одн. српских лексема: рус. *богохуљство* – *коџунство*, *отрок* – *мальчик*, *отроковица* – *девочка*, *преставление*, *успение* – *смерть*, *преслушание* – *неповиновение*, *теполота* – *запивка*; срп. *добродетељни* – *врлински*, *изображење* – *џредсџава*, *лаџица* – *каџиџица*, *џомјануџи* – *џоменуџи се*, *сеџиџи се* (*у молиџи*), *сасуд* – *џосуда*, *униџије* – *џуџомора*;

д) постојање синонимских редова чиџи се чланови диференцирају по припадности различитим стилским регистрима (неутрални, односно општеупотребни, узвишени или снижени регистар), типа: рус. *просфора* – *просвирка*, *монахиња* – *инокиња* – *монаџка*, срп. *џрезвиџер* – *јереј* – *џоџа*, *џросфора* – *наора*, или по градуалности (степену изражености одређене особине): рус. *грех* – *прегрешение*, *борьба* – *борение*, срп. *раскаџаџи се* – *џокаџаџи се*, *слабосџ* – *немоћ* – *џалосџ*, *врлински/ добродетељан* – *досџоџан* – *блажен* – *џреџодобан* – *свеџ*;

9. Специфичности у реализовању антонимских односа:

а) релативно мали број антонима у ужем смислу, посебно у домену богословске терминологије (рус. *акривџа* – *икономиџа*, *анахореты* – *киновиты*, срп. *акиривџа* – *икономиџа*, *анахорети* – *киновити*);

б) шире посезање за ситуативно-контекстуалном антонимима, типа: рус. *Альфа* и *Омега*, *Церковь земная* и *Церковь небесная*, *мирные* и *премирные блага*, *ум* – *сердце*, *тело* – *дух*, *грех* – *покаяние*, *мир* – *монастырь*, срп. *Алфа* и *Омеџа*, *земаљска* и *небеска Црква*, *земаљска* и *небеска добра*, *ум* – *срце*, *џело* – *дух*, *грех* – *џокаџање*, *свеџ* – *манасџир*;

10. Постојање специфичних паронима: рус. *догма* – *догмат*, *канун* – *канон*, *крестный (путь, ход)* – *крџстный (отец, сын)*, *мирный* – *мирской*, *пустыня* – *пустынь*, *святой* – *святитель*, *стихарь* – *стихира*, *таинство* – *тайна*, срп. *блаџогаран* – *блаџоџаџан*, *јелеј* – *јереј*, *меџаниџа* – *меџаноџа*, *џисаниџа* – *џисаније*, итд.

Сакрални функционалностилски комплекс, чије смо ресурсе овде инвентаризовали, не представља целовит и самодовољан лингвистички и комуникаџиски систем. Његова фонетско-прозодиџска, морфолошка, творбена и лексичка основа адекватни су базичном инвентару савременог руског и српског књижевног језика. На свим нивоима језичког система, међутим, основни конститутивни елемент сакралног функционалностилског комплекса, и у руској и у српској средини, представљају црквенословенизми и архаизми, с тим што се у оба конфронтирана израза учава и тенденџија ка формирању специфичних неологизама коџи нису присутни у секуларној сфери комуникаџије.

Циџирана лиџературу

(а) ћирилицом:

Арнољд 1999: И. В. Арнољд, *Графические стилистические средства*. [In:] И. В. Арнољд (ред.), *Семантика. Стилистика. Интертекстуальность*. Санкт-Петербург, 1999, 299-305.

Бобырева 2006: Е. В. Бобырева, *Религиозный дискурс: стратегии построения и развития*. [In:] О. А. Прохватулова (ред.), *Человек в коммуникации: концепт, жанр, дискурс*. Волгоград, 2006, 190–199.

- Бугаева 2004:** И. В. Бугаева, *Сленг современных семинаристов в аспекте изучения религиозной личности*. [In:] М. А. Грачев (ред.), *Язык. Речь. Речевая деятельность. Межвузовский сборник научных трудов*. Нижний Новгород, 36-40.
- Бугаева 2005:** И. В. Бугаева, *Стилистические особенности и жанры религиозной сферы*. [In:] Е. В. Плисов (ред.), *Стилистика текста. Межвузовский сборник научных трудов*. Нижний Новгород, 2005, 3-11.
- Бугаева 2006 а:** И. В. Бугаева, *Акцентные варианты в православном социолекте и литературная норма*. [In:] Е. В. Плисов (ред.), *Человек и языковое пространство: аспекты взаимодействия. Межвузовский сборник научных трудов*. Нижний Новгород, 20006, 77-84.
- Бугаева 2006 б:** И. В. Бугаева, *Этикетные формулы обращения в православной среде*. [In:] В. Г. Бобылев, (ред.), *Русская речь в современном вузе. II Международная научно-практическая Интернет-конференция*. Орел, 2006, 275-277.
- Бугаева 2007:** И. В. Бугаева, *Графическая и орфографическая нормированность текстов религиозной сферы*. [In:] О. В. Иншаков (ред.), *Русская словесность в контексте современных интеграционных процессов. Т. 1*. Волгоград, 2007, 635-649.
- Бугаева 2008 а:** И. В. Бугаева, *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века*. Москва, 2008.
- Бугаева 2008 б:** И. В. Бугаева, *Фонетические особенности православного социолекта*. [In:] Ч. Лапич, А. К. Гадомский, *Хрестоматия теолингвистики*. Симферополь, 2008, 61-69.
- Бугаева 2009:** И. В. Бугаева, *Словарь ударений религиозной лексики. Словарь сокращений религиозной лексики*. Москва, 2009.
- Войтак 1998:** М. Войтак, *Проявление стандартизации в высказываниях религиозного стиля (на материале литургической молитвы)*. [In:] М. Костюмов (ред.), *Текст: стереотип и творчество*. Пермь, 1998, 214-230.
- Војиновић 1991:** Х. Војиновић, *Народна хришћанска заједница*. [In:] *Тихи глас*. Београд, 1991, 229-254.
- Волков 2001:** В. В. Волков, *Курс русской риторики*. Москва, 2001.
- Вукашиновић 2001:** В. Вукашиновић, *Литургијска обнова у XX веку. Историја и бојословске идеје литургијској њокреји у Римокатоличкој цркви и њихов узајамни однос с литургијским живојом Православне цркве*. Београд – Нови Сад – Вршац, 2001.
- Гадомский 2006:** А. К. Гадомский, *Религиозный язык или стиль: попытка систематизации терминологии теолингвистики*. Ученые записки ТНУ, Т. 19 (58), № 2, Симферополь, 2006, 186-193.
- Живов 1996:** В. М. Живов, *Язык и культура в России XVIII века*. Москва, 1996.
- Кликовац 2001:** Д. Кликовац, *О класификацији функционалних стилова у нашој стичручној литератури*. Наш језик, Београд, 2001, 3-4, 35-48.
- Кнежевић 2011 а:** И. Кнежевић, *Инијерјексиуалности као дисинкитивно обележје научної стила са њосебним осврћом на шеолошке научне радове на енглеском или српском језику*. Стил, Београд, 2011, 10, 213-223.
- Кнежевић 2011 б:** И. Кнежевић, *Научни стил енглескої и српської језика у области шеолопје. Докћорска дисертација*. Београд, 2011. (дактилографисани рукопис)
- Кончаревић 2006:** К. Кончаревић, *Језик и ѡправославна духовности. Сичудије из линвистичке и шеолопје језика*. Крагујевац, 2006.
- Кончаревић 2009:** К. Кончаревић, *Графијско-орћографска обележја сакралної функционалностијској комплекса у српском и руском језику (из социолитвистичке и нормитивистичке ѡрсјективе)*, Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 2009, 75, 11-38.
- Кончаревић 2010:** К. Кончаревић, *Научни стил рускої језика у области шеолопје: линвистички и линвоидакитички аспекти*. [In:] Б. Шијаковић (уред.), *Српска шеолопја данас*,

- књ. 1: Зборник радова Првог годишњег симпозиона (Београд, 29-30. мај 2009). Београд, 2010, 414-427.
- Кончаревић 2011:** К. Кончаревић, *Славистичка исцртавања у теоријској лингвистици: исцртавања проблема и резултати*. Црквене студије, Ниш, 8, 187-213.
- Кончаревић 2012 а:** К. Кончаревић, *Норме комуникацијској йонашања у йравославном соцолекију српскоја језика*. [In:] Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 2012, 41/1, 81-91.
- Кончаревић 2012 б:** К. Кончаревић, *Уз йишање о класификацији сакралних жанрова у славистичкој науци*. Славистика, Београд, 16, 57-69.
- Кончаревић 2013:** К. Кончаревић, *Руски језик у комуникацији и мисији Цркве*. Београд, 2013. (у штампи)
- Кондратьева 2005:** Е. В. Кондратьева, *К вопросу о упорядочении орфографического оформления церковных печатных изданий*. [In:] И. В. Бугаева (ред.), *Церковнославянский язык: история, исследование, преподавание*. Москва, 2005, 217-224.
- Кравецкий – Плетнева 2001:** А. Г. Кравецкий, А. А. Плетнева, *История церковнославянского языка в России (конец XIX - XX в.)*. Москва, 2001.
- Крысин 1996:** Л. П. Крысин, *Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка*. [In:] *Поэтика. Стилистика. Язык и культура: Памяти Т. Г. Винокур*. Москва, 1996, 135-138.
- Макарова 2001:** С. Г. Макарова, *Функциональные стили русского и французского языков (своеобразие научного стиля французского языка)*. [In:] К. Р. Галиуллин, Г. А. Николаев (ред.), *Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртене и современная лингвистика: Международная научная конференция (Казань, 11-13 дек. 2001 г.): Труды и материалы: В 2 т. Казань, 2001, Т. 2, 114-117*.
- Мечковская 1998:** Н. Б. Мечковская, *Язык и религия: Лекции по филологии и истории религий*. Москва, 1998.
- Мечковская 2000:** Н. Б. Мечковская, *Кирилло-Методиевское наследие в филологии Slavica Orthodoxa и языковые вопросы в русском православии XX века*. [In:] *Вопросы языкознания*, Москва, 2000, 2, 3-17.
- Прохватилова 1999:** О. А. Прохватилова, *Православная проповедь как феномен звучащей речи*. Волгоград, 1999.
- Толстой 1988:** Н. И. Толстой, *История и структура славянских литературных языков*. Москва, 1988.
- Тошовић 2002:** Б. Тошовић, *Функционални стилови*. Београд, 2002.
- Успенский 1996:** Б. А. Успенский, *Языковая ситуация и языковое сознание в Московской Руси: восприятие церковнославянского и русского языка*. [In:] *Язык и культура. Избранные труды, т. II*. Москва, 1996, 29-58.
- Шевченко 2000:** Л. Л. Шевченко, *Конфесійний стиль*. [In:] *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2000, 252-253.

(б) латиницом:

- Bajerowa 1988:** I. Bajerowa, *Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych współczesnego polskiego języka religijnego*. [In:] M. Karpluk, J. Sambor (red.), *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*. Lublin, 1988, 21-44.
- Bajerowa 1994:** I. Bajerowa, *Swoistość języka religijnego i niektóre problemy jego skuteczności*, Łódzkie Studia Teologiczne, nr 3, Łódź, 1994, 11-17.
- Bartmiński 2001:** J. Bartmiński, *Język w kontekście kultury*. [In:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*. Lublin, 2001, 19-31.

- Beńkowska 2002:** D. Beńkowska, *Polski styl biblijny*. Łódź, 2002.
- Karpluk, Sambor 1988:** M. Karpluk, J. Sambor (red.), *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*. Lublin, 1988.
- Kładoczny 2004:** P. Kładoczny, *Proroctwa chrześcijańskie jako gatunek mowy na tle innych gatunków profetycznych*. Zielona Góra, 2004.
- Makuchowska 1995:** M. Makuchowska, *Styl religijny*. [In]: S. Gajda (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej*. Opole, 1995, 449-459.
- Mistrik 1992:** J. Mistrik, *Religiózty styl*. - [In]: Stylistyka, I. Opole, 1992, 82-89.
- Wierusz-Kowalski 1973:** J. Wierusz-Kowalski, *Język a kult. Funkcja i struktura języka sakralnego*. Studia religioznawcze PAN, t. IV, Warszawa, 1973, 9-88.
- Wilkoń 2002:** A. Wilkoń, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*. Kraków, 2002.

Ксения Кончаревич

О БАЗОВЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ СТИЛИСТИКИ САКРУМА

В предлагаемой работе, после критического обзора имеющихся классификаций сакральных функциональных стилей и жанров в русистике, украинистике и полонистике, автор пытается предложить единый и непротиворечивый исходный критерий для решения данного вопроса, разрабатывая, вслед за Б. Тошовичем, модель сакрального функционально-стилевого комплекса и предлагая его в качестве исходной основы для выявления и классификационного вычленения функциональных стилей, постилей и жанров, реализующихся в сакральной сфере. Выявляется также интралингвистическая доминанта сакрального функционально-стилевого комплекса, т. е. инвентарь ресурсов, представляющих его *differentia specifica* по отношению к секулярному комплексу (на материале русского и сербского языков).

Ключевые слова: Теолингвистика, функциональная стилистика, теория жанров, стилистика ресурсов, сакральный функционально-стилевой комплекс, сакральный стиль, сакральный подстиль, сакральный жанр, русский язык, сербский язык.